

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ

Щербина Б.С.,
магістр права, юрист
ТОВ «НЬЮ ЛЕНД ГРУП»

Дана стаття присвячена завжди актуальній темі здійснення спадкових прав, оскільки кожна людина так чи інакше стає учасником спадкових правовідносин. У статті надається авторське визначення поняття «здійснення спадкових прав». Запропоновано внести зміни у законодавство, спрямовані на удосконалення нотаріального процесу при здійсненні спадкових прав. На основі теоретичних та законодавчих підходів визначено загальний порядок здійснення спадкових прав та надано оцінку останнім змінам в цивільному законодавстві з приводу здійснення спадкових прав.

Ключові слова: здійснення спадкових прав, спадкування, спадщина, оформлення прав на спадщину.

Щербина Б.С. / ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРАВА НА НАСЛЕДОВАНИЕ / ООО «НЬЮ ЛЕНД ГРУПП», Украина

Данная статья посвящена всегда актуальной теме осуществления наследственных прав, поскольку каждый человек так или иначе становится участником наследственных правоотношений. В статье дано авторское определение понятия «осуществление наследственных прав». Предложено внести изменения в законодательство, которые направлены на усовершенствование нотариального процесса при осуществлении наследственных прав. Основываясь на теоретических и законодательных подходах, определен общий порядок осуществления наследственных прав и дана оценка последним изменениям в гражданском законодательстве по поводу осуществления наследственных прав.

Ключевые слова: осуществление наследственных прав, наследование, наследство, оформление прав на наследство.

Shcherbyna B.S. / SOME ISSUES OF INHERITANCE RIGHT IMPLEMENTATION / «New Land Group» LLC, Ukraine

The article is deals with actual issues of inheritance rights implementation. Everyone in one way or another becomes a part of inheritance legal relationships.

The author defines his own understanding of «inheritance rights implementation». A wide range of issues of inheritance right implementation is determine by the author. The article describes the general procedure of inheritance rights implementation which is based on theoretical and legislative approaches. Also author provides legal analysis of recent amendments to civil law which are made to change the current way of inheritance rights implementation. Only active subjects may implement their Inheritance rights. They are cold legatee and they are aimed at achieving a certain result – acceptance of inheritance or rejection of it. Actual inheritance rights implementation is a form of individual interests procuring. Every year a large number of people drawn to the notary for registration of their inheritance rights. No matter in what order person implements his inheritance rights (inheritance by law or by will) there is a definite legislator algorithm that must be respected in any case. Special attention is given to the future amendments of the civil law which are could improve the notarial procedure of inheritance rights implementation. Proposals have been submitted with regard to improving legal regulation of this notarial procedure. The main issues addressed in this article are: a) understanding of legal procedure of inheritance rights implementation; b) understanding of recent civil law changes; c) amendments to civil legislation of Ukraine that is in force which are could be proposed in the future.

The author comes to the conclusion that inheritance rights implementation should be understood as volitional behavior inherited legal entity (action or inaction) aimed at achieving the desired and actual legal result, namely acceptance or rejection of the heritage that makes possible the subsequent acquisition of ownership of the estate.

Key words: inheritance rights implementation, inheritance, inheritance, registration of inheritance rights.

Поняття здійснення спадкових прав не визначене законодавцем. В юридичній літературі визнається, що здійснення цивільних прав, в тому числі спадкових, являє собою певну поведінку суб'єкта (дію або бездіяльність), спрямовану на досягнення бажаного юридичного і фактичного результату. Однією з проблем, що має актуальне теоретичне і практичне значення, є питання щодо належного здійснення суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб.

Цій проблемі у своїх наукових працях приділяли увагу такі відомі вчені-цивілісти як: М. М. Агарков, Н. В. Безсмертна, І. А. Бірюков, С. М. Братусь, Є. В. Васильовський, В. П. Грібанов, О. В. Дзера, І. О. Дзера, В. П. Доманжо, В. С. Єм, В. І. Ємельянов, О. О. Єрошенко, Ю. О. Заїка, О. С. Іоффе, М. С. Карпов, О. В. Коновалов, С. М. Корнєєв, В. М. Коссає, Н. С. Кузнєцова, І. М. Кучеренко, Д. Д. Луспенник, В. В. Луць, Р. А. Майданик, О. О. Маліновський, М. С. Малєїн, Д. І. Мейєр, Є. О. Мічурін, Й. О. Покровський, І. Й. Пучковська, О. А. Ушкін, З. В. Ромовська, С. О. Рябоконт, В. О. Рясенцев, Н. О. Саниахметова, О. П. Сергєєв, М. О. Стефанчук, Р. О. Стефанчук, Є. А. Суханов, В. А. Тархов, Ю. К. Толстой, Є. О. Харитонов, Р. Й. Халфіна, Ю. С. Червоний, Я. М. Шевченко, В. Л. Яроцький, Т. С. Яценко та ін.

Здійснення спадкових прав є діяльністю активних суб'єктів – спадкоємців, спрямованою на досягнення певного результату – переходу до них спадщини або відмову від неї.

Реальне здійснення спадкових прав є однією із форм забезпечення інтересів особи.

Виходячи зі змісту ст.ст. 12, 13 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), присвячених принципам та межах здійснення цивільних прав, можна зробити висновок, що здійсненням спадкового права є процес, у результаті якого уповноважений суб'єкт на основі наявних у нього юридичних можливостей (впливають зі змісту цього права) задовольняє власні матеріальні та моральні потреби.

Відповідно до ЦКУ особа може здійснити свої спадкові права у визначені законодавством способи, а саме прийняти спадщину або відмовитись від прийняття спадщини. При цьому відмова від прийняття спадщини може мати декілька форм: проста відмова і відмова на користь третьої особи.

Глава 87 ЦКУ «Здійснення права на спадкування» починається регламентацією такого суб'єктивного спадкового права як право на прийняття спадщини (ст.ст. 1268-1270 ЦКУ). Саме це право являє собою квінтесенцію спадкових правовідносин.

Для здійснення своїх спадкових прав особа має звернутись до нотаріуса з урахуванням правил, якими встановлено порядок визначення місця відкриття спадщини. Таким чином, особа має обмежений вибір чи взагалі відсутній вибір нотаріусів, які можуть відкрити спадщину. Саме спадкове провадження є достатньо складним, потребує окремих навичок і вмінь, що вимагає від нотаріусів постійного підвищення своєї кваліфікації.

Однак в Україні існує певна проблема доступу до послуг нотаріусів. У м. Києві станом на травень 2015 року зареєстровано 1346 нотаріусів. Це приблизно 1/4 всіх но-

таріусів, зареєстрованих на території України. Найменша кількість нотаріусів зареєстрована в сільській місцевості. У зв'язку з такою ситуацією виникає проблема забезпечення здійснення громадянами, які проживають в такій місцевості, права на спадкування. Подекуди для того, аби відкрити спадщину, особі потрібно подолати значну відстань, що не завжди видається можливим. Внаслідок цього, багато осіб просто не звертаються за відкриттям спадщини, після чого з'являються проблеми з передачею власності третім особам і здійсненням всієї тріади повноважень власника.

Це питання неодноразово порушувалося на з'їздах нотаріусів. Тому, на забезпечення прав громадян щодо здійснення спадкових прав, було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо деяких питань спадкування». Відповідно до цього Закону, який вступає в силу з 01 січня 2016 року, нотаріуси розділять свої повноваження щодо відкриття спадщини разом з уповноваженими на це посадовими особами органів місцевого самоврядування. Фактично, осіб, вказаних у Законі, прирівнюють до нотаріусів. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про нотаріат» нотаріусом може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори – не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Тобто нотаріус є висококваліфікованим фахівцем, який

має відповідні знання і підготовку. Оскільки на даний час в органах місцевого самоврядування немає осіб з відповідною кваліфікацією, видається сумнівним можливість підготовки зазначених спеціалістів до набрання чинності окремих положень Закону. Запровадження відповідних змін є складною і достатньо витратною процедурою. Необхідно змінити значну кількість нормативних актів.

Іншим видається питання альтернативи. Оскільки даний Закон має забезпечити права населення, що не має доступу до послуг нотаріусів, відкривається питання з розподілом повноважень між нотаріусами та уповноваженими посадовими особами органів місцевого самоврядування у тих сільських населених пунктах, де послуги нотаріусів є доступними. Окрім того, формулювання Закону видається таким, що вимагає доопрацювання, оскільки визнавши повноваження за органами місцевого самоврядування в сільській місцевості, залишається поза увагою несільська місцевість, де також немає доступу до послуг нотаріусів.

Загалом, вказаний Закон є необхідністю для забезпечення спадкових прав громадян, проте підходи, що застосовуються, мають певні недоліки. Якщо є неможливим залучити приватних нотаріусів для роботи в сільській місцевості, то найбільш вдалим варіантом є розширення мережі державних нотаріальних контор в сільській місцевості.

Кожного року значна кількість осіб звертається до органів нотаріату за оформленням спадкових прав. Далі у таблиці наведено статистичні дані Головного управління юстиції м. Києва з приводу оформленнями нотаріусами спадкових прав осіб.

	Державні нотаріуси	Приватні нотаріуси
2013 рік		
Заведено спадкових справ	13983	5555
Посвідчено заповітів	4948	7466
Видано свідоцтв про право на спадщину, з них:	28969	11519
за законом	5033	2572
за заповітом	23936	8947
2014 рік		
Заведено спадкових справ	14300	5160
Посвідчено заповітів	5386	7351
Видано свідоцтв про право на спадщину, з них:	25944	9220
за законом	21097	6959
за заповітом	4747	2261

Як вбачається зі статистичних даних, значна кількість населення звертається саме до Державних нотаріальних контор.

Оскільки здійснення спадкових прав напряму пов'язане з нотаріальним провадженням, слід звернути увагу на сам процес нотаріального оформлення спадкових прав.

Незалежно від того, в якому порядку особа здійснює свої спадкові права (спадкування за законом, за заповітом) існує визначений законодавцем алгоритм, який має бути дотриманий у будь-якому випадку. Згідно з Методичними рекомендаціями щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя провадження по спадковій справі складається з:

1. Прийняття документів, що надійшли нотаріусу у зв'язку з відкриттям спадщини, зокрема заяв: про прийняття спадщини або про відмову від прийняття спадщини; про видачу свідоцтва про право на спадщину; про видачу свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного з подружжя;

про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна; про згоду або відмову бути виконавцем заповіту; про видачу свідоцтва виконавцю заповіту; договір на управління спадщиною; інших документів, що надійшли у зв'язку з відкриттям спадщини.

2. Повідомлення спадкоємцям та іншим заінтересованим особам про відкриття спадщини.

3. Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна.

4. Повідомлення спадкоємцям, які прийняли спадщину, про видачу свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя.

5. Запитів про витребування відомостей і документів, необхідних для видачі свідоцтва про право на спадщину; про факт смерті спадкодавця; про час та місце відкриття спадщини; про наявність підстав для закликання до спадкоємства (за законом); про наявність заповіту; про належність спадкодавцю спадкового майна, його склад, місце знаходження, вартість; про інші необхідні відомості та документи.

6. Видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного з подружжя.

7. Видачі свідоцтва виконавцю заповіту.
 8. Видачі свідоцтва про право на спадщину.
 9. Винесення постанови про відмову у видачі свідоцтва про право на спадщину.
 10. Отримання витягів з відповідних єдиних та державних реєстрів.
 11. Інших дій, необхідних для оформлення спадкових прав.
- Таким чином, проаналізувавши сучасне законодавство, можна виокремити наступний алгоритм оформлення спадщини та здійснення спадкових прав:
1. Відкриття спадщини.
 2. Подання відповідної заяви до нотаріуса. Відкриття спадкової справи.
 3. Повідомлення, закликання до спадкування потенційних спадкоємців.
 4. Визначення спадкової маси.
 5. Повідомлення потенційних спадкоємців про відкриття спадщини (з урахування вимог ст. 63 Закону України «Про нотаріат»).

Додатковими (факультативними) можуть бути наступні кроки:

1. Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна.
2. Призначення виконавця заповіту.
3. Зміна часток у спадщині між спадкоємцями.
4. Усунення перешкод для видачі свідоцтва про право на спадщину.

На наш погляд, окремої уваги заслуговує положення ст. 63 Закону України «Про нотаріат». Відповідно до положень вказаної статті, нотаріус, який одержав від спадкоємців повідомлення про відкриття спадщини, зобов'язаний повідомити про це тих спадкоємців, місце проживання або роботи яких йому відоме. Нотаріус може також зробити виклик спадкоємців шляхом публічного оголошення або повідомлення про це у пресі.

Є. О. Рябоконт зазначає, що реалізація спадкових прав буде неможливою, якщо особи не будуть повідомлені про відкриття спадщини [9].

Нотаріус має своїм обов'язком повідомити лише тих спадкоємців, про яких йому відомі достеменні дані, тобто таких, про яких йому повідомили спадкоємці, що вже звернулись до нотаріуса. В даному випадку видається невинуватим сподівання на абсолютну чесність інших спадкоємців. Судова практика виходить з того, що нотаріуси не є відповідальними за неповідомлення спадкоємців. Так, у рішенні Апеляційного суду Одеської області від 15 серпня 2007 року визнано правомірними дії нотаріуса, враховуючи те, що спадкоємець, подаючи заяву про прийняття спадщини у вигляді спірного домоволодіння, не вказав, що є інші спадкоємці; нотаріусу не було відомо, що позивачка є спадкоємцем, а також нотаріусу не було відомо місце проживання та роботи позивачки. Тому судова колегія дійшла висновку, що в діях нотаріуса відсутні порушення ст. 63 Закону України «Про нотаріат».

Фактично нотаріус позбавлений можливості встановити реальне коло спадкоємців, які могли б претендувати на отримання спадщини. Так, ЦКУ у ст. 1282 передбачає можливість перерозподілу спадщини у випадку, якщо після спливу строку для прийняття спадщини і після розподілу її між спадкоємцями спадщину прийняли інші спадкоємці. Зазначена норма не викликає жодних нарікань і є справедливою. Проте перерозподіл спадщини, визначення

додаткового строку для спадкування є достатньо складними, потребують залучення значних ресурсів та зусиль, що створює певні проблеми як для спадкоємців, так і для судів і нотаріусів. Відповідні проблеми, принаймні, можна було б зменшити, запровадивши іншу систему оповіщення спадкоємців.

На наш погляд, норма ст. 63 Закону України «Про нотаріат» є недієвою. Публічне оголошення і сповіщення у пресі, на сьогодні є недостатньо ефективним. Оголошення у пресі відбувається шляхом друку невеликого розміру замітки на шпальтах офіційного видання. Проблема полягає в тому, що таке оголошення дуже легко пропустити поза своєю увагою, тому пропонується створити окремі Інтернет-ресурс, який би дозволив здійснювати пошук відкритої спадщини за даними особи спадкодавця. На відповідному Інтернет-ресурсі нотаріуси могли б розмішувати повідомлення щодо розшуку спадкоємців померлої особи. Кожен бажаючий, зайшовши на інтернет-сторінку та знаючи дані про потенційного спадкодавця, а саме дату, рік народження, повне прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання, матиме змогу отримати інформацію щодо відкритого спадкового провадження, розшуку спадкоємців, контактів нотаріуса, у провадженні якого перебуває спадкова справа.

В розрізі здійснення спадкових прав слід приділити увагу діяльності судів. Судова практика з розгляду справи про здійснення спадкових прав є різноманітною та неоднозначною. Загалом, за період першого півріччя 2014 року судами було розглянуто 36,8 тис. справ про спадкове право, що становить 8 % від загальної кількості цивільних справ, що розглядалися судами України.

Стосовно здійснення спадкових прав можна виокремити наступні категорії справ, що розглядаються:

- справи про визначення додаткового строку на прийняття спадщини;
- справи про усунення від права на спадкування;
- справи про тлумачення заповіту;
- справи про визнання заповіту недійсним;
- справи про перерозподіл спадщини;
- справи про визнання права власності на майно в порядку спадкування;
- справи про визнання спадщини відумерлою;
- справи про встановлення фактів: визнання особи померлою, визнання особи безвісно відсутньою, встановлення факту родинних відносин, встановлення факту спільного проживання;
- справи про оскарження дій нотаріусів при оформленні спадкових прав;
- інші справи.

У висновку хотілося б зазначити, що ЦКУ не визначає поняття здійснення спадкових прав. Глава 87 Книги 6 ЦКУ «Здійснення права на спадкування» визначає загальний порядок здійснення спадкових прав, не називаючи самого поняття здійснення спадкових прав. На наш погляд, на основі проведеного дослідження, з урахуванням науково-теоретичних визначень понять «здійснення цивільних прав» та «здійснення права на спадкування», під здійсненням спадкових прав слід розуміти вольову поведінку суб'єкта спадкових правовідносин (дію або бездіяльність), спрямовану на досягнення бажаного юридичного і фактичного результату, а саме прийняття чи відмову від спадщини, що зумовлює можливе подальше набуття права власності на спадкове майно.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 363.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо деяких питань спадкування : Закон України від 20 жовтня 2014 року // Голос України. – 2014. – № 232.
3. Про нотаріат : Закон України від 02 вересня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39.
4. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства Юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 17.
5. Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства : Наказ Міністерства юстиції України від 22 грудня 2010 року № 3253/5 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 98.

6. Методичні рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, виходом свідочств про право на спадщину та свідочств про право власності на частку в спільному майні подружжя, схвалені рішенням Міністерства юстиції України від 29 січня 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001323-09>
7. Про судову практику у справах про спадкування : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 року №7 // Вісник Верховного суду України. – 2008. – № 6.
8. Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування : Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 травня 2013 року № 24-753/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13>
9. Рябоконт Є. О. Спадкове правовідношення в цивільному праві : автореф. дис....на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. : 12.00.03 «цивільне право та цивільний процес ; сімейне право ; міжнародне приватне право» / Є. О. Рябоконт ; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – Київ, 2002 – 14 с.
10. Заїка Ю. О. Спадкове право : навч. посібник / Ю. О. Заїка, Є. О. Рябоконт. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 352 с.
11. Рішення Апеляційного суду Одеської області від 15 серпня 2007 року № 2181002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2181002>